

Białystok, dnia 15.07.2023 r.

dr hab. Joanna Szymanowska
Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Nauk o Edukacji

**Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Sylwii Zubrzyckiej
„Psychospołeczne korelaty kompetencji społecznych asystentów rodzin”**

Pierwotne znaczenie służb społecznych związane było głównie z opieką społeczną podejmowaną przez jednostki lub stowarzyszenia z pobudek charytatywnych, filantropijnych, potrzeb moralnych realizowanych w imię miłosierdzia. Zastępowanie dotychczasowej pracy wykonywanej przez osoby dobrej woli angażowaniem kompetentnych pracowników stworzyło podstawy powstania nowego systemu organizacyjnego, oznaczającego kompetencję, sprawność i wydajność.¹ Przyjęty przez Sejm RP w dniu 16 sierpnia 1923 r. pierwszy akt ustawodawczy regulujący zasady pomocy, mianowicie ustawa o opiece społecznej (Dz. U. Nr 92, poz. 726), posiadał zasadniczy wpływ na zmianę postrzegania istoty służb społecznych w kategorii dotychczas obowiązującej, na rzecz procesu instytucjonalizacji, tj. odniesienia do podmiotów polityki społecznej państwa, w szczególności do odpowiednio wyodrębnionych struktur organizacyjnych i wykształconych zawodowych pracowników opieki społecznej. W aktualnym ujęciu problematyki wspomagania odchodzi się również od takiej organizacji procesu wspomagania na rzecz działań zorientowanych na deinstytucjonalizację, w której istotną rolę przypisuje się rozbudowie lokalnych systemów wsparcia osób i rodzin znajdujących się w sytuacji trudnej. Stąd kwestią wciąż aktualną pozostaje odpowiednie merytoryczne przygotowanie,

¹ A. Kamiński: *Funkcje pedagogiki społecznej*. Warszawa 1982, s. 82.

wiedza, wyobraźnia, umiejętność samodzielnego działania kadry instytucji pomocy społecznej, w tym asystentów rodzin. Właśnie tej grupie zawodowej Doktorantka poświęca uwagę w swojej pracy badawczej. Dysertacja może więc stanowić materiał źródłowy możliwy do udostępnienia w instytucjach pomocy społecznej jako podstawa do opracowania praktycznych programów dotyczących profilaktyki wypalenia zawodowego oraz dbania o dobrostan fizyczny i psychiczny asystentów rodzin. Wspieranie pracowników, racjonalnie i trafnie wobec ich oczekiwań i potrzeb, traktuje się aktualnie jako fundamentalną siłę napędową wydajności współczesnych organizacji.

Praca składa się z trzech części – teoretycznej, metodologicznej, empirycznej – poprzedzonych wstępem oraz opatrzonej zakończeniem zawierającym wnioski empiryczne, syntetycznie omówioną weryfikację hipotez badawczych oraz rekomendacje praktyczne. Układ pracy, struktura podziału treści, kolejność rozdziałów są właściwe. Uzyskany materiał badawczy został przedstawiony w sposób czytelny, a finalne konkluzje są spójne z treścią je poprzedzającą. Rozprawa jest napisana stylem właściwym pracom naukowym.

Dobór i wykorzystanie źródeł uważam za prawidłowe. Ujęta bibliografia koresponduje z podjętą tematyką i zaprezentowaną treścią. Doktorantka z olbrzymią starannością dokonała kwerendy literatury przedmiotu, w tym anglojęzycznej. Sięga także do sprawozdań obligatoryjnie sporządzanych w myśl zapisów ustawy z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 901) przez jednostki samorządu gminy i powiatu. Mam na myśli m.in. ocenę zasobów pomocy społecznej opracowaną w oparciu o analizę lokalnej sytuacji społecznej i demograficznej. W spisie bibliograficznym zdarzyły się niewielkie błędy w zapisie nazwisk cytowanych autorów. Zapisy aktów prawnych także wymagają delikatnego uzupełnienia. W przypadku rozpraw naukowych o tematyce pomocy społecznej i pracy socjalnej częste i zarazem konieczne jest zawieranie w spisie bibliograficznym obowiązujących aktów legislacyjnych. Przywołując konkretne ustawy bezpiecznie jest bazować na opublikowanych

tekstach ujednoliconych, ponieważ są to dokumenty z naniesionymi wszystkimi zmianami.

Praca składa się z siedmiu rozdziałów, których treść wraz ze wszystkimi załącznikami zawiera się na 250 stronach.

We *Wstępie* rozprawy Doktorantka omawia proces reformowania systemu pomocy społecznej oraz wskazuje na dominujące trudności w budowaniu profesjonalnej pracy socjalnej, w tym dotyczące pracy z rodziną w sytuacji trudnej, doświadczającej wielorakich problemów. Były to m.in. deficyty w zakresie wyspecjalizowanej kadry, organizacyjne oraz infrastrukturalne, dodatkowo potęgowane brakiem umiejętności diagnostycznych i ewaluacyjnych, unikaniem współpracy międzysektorowej, niewykorzystaniem potencjału pracowników przygotowanych metodycznie do pracy z różnymi grupami beneficjentów. Doktorantka sprawnie sytuuje w systemie pomocy społecznej moment wejścia w życie ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 403 z późn. zm.) oraz jej konsekwencje.

W części teoretycznej, obejmującej trzy rozdziały, poprawnie i z olbrzymią klarownością przedstawiono m.in. genezę asystentury rodzinnej w Polsce, zadania ustawowe realizowane przez asystentów rodziny, proces metodycznego wspierania rodzin, w tym we współpracy z innymi służbami społecznymi. W nawiązaniu do tematu pracy, w oddzielnym całym rozdziale II, Doktorantka przedstawiła teoretyczne podstawy dotyczące problematyki kompetencji społecznych. Treść również w tym przypadku jest zaprezentowana czytelnie. Ważne podkreślenia jest dokonanie przez Autorkę pracy przeglądu wybranych badań dotyczących asystentów rodzin oraz kompetencji społecznych. Przejrzystość zostaje zachowana także w konstrukcji rozdziału III, w którym Doktorantka przedstawia interdyscyplinarne teorie stanowiące odniesienie do podjętych badań własnych. Zawarto w nim psychospołeczne korelaty kompetencji społecznych takie jak: hierarchia wartości, radzenie sobie ze stresem,

nadzieja na sukces i poczucie własnej skuteczności. Opracowana struktura części teoretycznej wyraźnie ujawnia ważność podjętej problematyki i nawiązuje jednoznacznie do przedmiotu badań własnych. Mam delikatną uwagę dotyczącą braku bardziej rozbudowanych konkluzji pozwalających na ocenę własnego punktu widzenia Doktorantki odnośnie do wyboru teorii naukowych.

W części metodologicznej sformułowano przedmiot badań, którym uczyniono kompetencje społeczne asystentów rodzin w kontekście wybranych korelatów. Przedstawiono także: 1) cel badań w postaci określenia psychospołecznych korelatów kompetencji społecznych badanych asystentów rodziny; 2) sformułowany problem główny w brzmieniu „Czy istnieje, a jeżeli tak, to jaki związek między poziomem kompetencji społecznych asystentów rodzin a wybranymi czynnikami psychospołecznymi?”; 3) wygenerowane w jego obrębie problemy szczegółowe zawierające w treści pytań badawczych przyjęte na potrzeby badań własnych zmienne oraz związki zachodzących między nimi. Na potrzeby badań własnych Autorka wytypowała zmienną zależną (kompetencje społeczne), zmienne niezależne (hierarchia wartości, strategie radzenia sobie ze stresem, nadzieja na sukces, poczucie własnej skuteczności) oraz zmienne kontrolowane (płeć, wiek, staż pracy, stan cywilny, miejsce zamieszkania). W rozdziale gruntownie dokonano operacjonalizacji zmiennych i uzasadniono słusznie podjętą decyzję o rezygnacji z formułowania hipotez badawczych do pytań diagnostycznych i cech socjodemograficznych. Argumentując wybór, można było odwołać się do konkretnych źródeł z metodologii badań pedagogicznych. Wskazana została także wykorzystana w sposób właściwy, zgodnie z przyjętą ilościową strategią badań, metoda sondażu diagnostycznego i technika ankiety. Po zapoznaniu się z treścią rozdziału odnoszę wrażenie, że tytuł rozprawy mógłby z powodzeniem brzmieć również odwrotnie tj. „Kompetencje społeczne asystentów rodzin i ich psychospołeczne korelaty”.

Za komponenty kompetencji społecznych asystentów rodziny Doktoranta przyjęła (s. 109) wiedzę społeczną (dotyczącą pomocy społecznej, w tym

asystentury rodzin), umiejętności społeczne (umiejętności radzenia sobie w sytuacjach społecznych) oraz motywację do pracy w obszarze pomocy społecznej (w tym jako asystent rodziny), które badała za pomocą Kwestionariusza Kompetencji Społecznych autorstwa A. Matczak oraz sporządzonego samodzielnie kwestionariusza ankiety załączonego do wglądu w *Aneksie*. Do badania psychospołecznych korelatów kompetencji społecznych asystentów rodzin Doktorantka wykorzystwała Skalę Wartości M. Rokeacha, Inwentarz do Pomiaru Radzenia Sobie ze Stresem Mini COPE Ch. S. Carvera, Kwestionariusz Nadziei na Sukces M. Łaguny, J. Trzebińskiego, M. Zięby oraz Skalę uogólnionej Własnej Skuteczności GSES opracowaną przez R. Schwarzera i M. Jerusalema (s. 115). Wszystkie wymienione narzędzia badawcze zostały przez Autorkę krótko omówione w treści rozdziału.

W badaniach uczestniczyła ogółem ponad jedna piąta asystentów zatrudnianych w instytucjach pomocy społecznej (MOPR, GOPS i „podobnych placówkach”, s. 117) zlokalizowanych na terenie woj. lubelskiego, dolnośląskiego oraz mazowieckiego (tabela nr 55, s. 241). W procedurze typowania próby został zastosowany dobór celowy. Nie odnalazłam informacji odnośnie do liczby asystentów realizujących zadania związane ze wspieraniem rodziny w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych na zasadach zlecenia zadań przez samorząd organizacjom pozarządowym w gminach bądź miastach na prawach powiatu. Rozumiem, że wskazanie liczby badanych z podziałem na poszczególne instytucje i organizacje NGO nie jest aż tak istotne, ale jeżeli takie sytuacje występowały, przedstawiony byłby pełny obraz odzwierciedlający wszystkie miejsca zatrudnienia badanych asystentów rodziny.

W części empirycznej Doktorantka przedstawia uzyskane wyniki badań przeprowadzonych w grupie 225 asystentów rodzin oraz podejmuje próbę ich analizy i interpretacji. W tym fragmencie pracy Doktorantka konsekwentnie, zgodnie z wytyczonym planem badawczym, referuje wyniki dotyczące wiedzy społecznej (ogólnej i specjalistycznej), poziomu umiejętności społecznych oraz

motywacji do pracy. Następnie skupia uwagę na czterech przyjętych w badaniach własnych psychospołecznych korelatach kompetencji społecznych (rozdz. VI) i ich powiązaniach z poziomem kompetencji społecznych (rozdz. VII). Opis zebranego materiału badawczego jest poprawny, Doktorantka przedstawia zagadnienia w sposób komunikatywny.

W przedłożonej do recenzji pracy nie dostrzegam uchybień merytorycznych w zakresie rozumienia istoty omawianego zjawiska oraz przedstawiania uzyskanych wyników badań. Uwagi zawarte poniżej, ale też wszystkie wymienione w recenzji wcześniej, traktuję jedynie jako inspirację do dyskusji, sugestie możliwe do wykorzystania w przyszłych dociekaniach naukowych lub w trakcie przygotowania pracy doktorskiej do ewentualnej publikacji.

- 1) Olbrzymią szkodą jest brak wprowadzenia w kwestionariuszu ankiety stosownego miejsca pozwalającego chociaż na krótkie uzasadnienie wyboru odpowiedzi spośród zaproponowanych w kafeterii. Pozwoliłoby to na szerszy wgląd w profil zawodowy badanych asystentów oraz zapoznaje się, na tyle ile to możliwe w badaniach ankietowych, z ich przemyśleniami w zakresie omawianych kwestii. Przykład stanowią pytanie nr 20, 23 czy 26. Pomimo bardzo dobrze doprecyzowanych, zgodnych z tematem pracy, kafeterii zamkniętych można było jednak pozostawić swobodę w udzieleniu odpowiedzi innej niż wyłącznie zaplanowanej przez Autorkę (np. pytanie nr 29 lub 38).
- 2) Mało precyzyjne wydają się tytuły i treść tabel przedstawionych na s. 120 tj. nr 7 (Staż pracy badanych asystentów na zajmowanym stanowisku) i nr 8 (Staż pracy badanych asystentów rodzin w zawodzie asystenta rodziny).
- 3) Aktualnie odchodzi się w dyskursie naukowo-społecznym oraz praktyce od określeń, do niedawna jeszcze stosowanych, takich jak „osoby niepełnosprawne” lub „rodziny z dziećmi specjalnej troski”. Wymienione

nazwy zauważyłam w treści autorskiego kwestionariusza ankiety do badania wiedzy społecznej i motywacji do pracy.

- 4) Oprócz sformułowanego celu poznawczego badań, można było w rozdziale metodologicznym przedstawić również cel praktyczny. Implikacje praktyczne zawarte przez Doktorantkę w *Zakończeniu* pracy (w wymiarze edukacyjnym, edukacyjnym oraz samodoskonalenia, środowiska lokalnego, organizacyjnym, instytucjonalnym) dowodzą o wnikliwym przemyśleniu zaproponowanych kierunków zmian w płaszczyźnie kształcenia do wykonywania profesji, edukacji ustawicznej, rozwiązaniach wymagających ustawodawczych zmian systemowych odnośnie do zakresu i organizacji pracy asystentów rodziny.
- 5) Tematyka poruszona przez Doktorantkę jest niezwykle istotna ze względu na wartość naukową, wydźwięk społeczny, aspekt utylitarny. Autorka zaznacza wprawdzie (s. 203): „Wyniki powyższych studiów empirycznych mogą stanowić pierwszy etap dla dalszego szerokiego i pogłębionego rozpoznawania procesu profesjonalizacji grupy zawodowej asystentów rodzin”, odczuwam jednak delikatny niedosyt związany z brakiem ujawnienia większej liczby szczegółów dotyczących obszaru tych badań, wraz ze wskazaniem przewidywanej procedury badawczej (ilościowa, jakościowa, triangulacja). Częściowo ten niedomiar Doktorantka niweluje we *Wstępie* (s. 11).

Recenzowaną rozprawę ujmuję w grupie projektów naukowych, które nie tylko potwierdzają kompetencje badawcze Doktorantki, ale też przyczyniają się do poszerzenia debaty w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika na temat wielowymiarowości pracy socjalnej i pomocy społecznej, kształcenia do wykonywania zawodów pomocowych oraz profesjonalizacji służb społecznych. Przedstawiona w pracy problematyka pozwala spojrzeć na asystenta rodziny jako rzetelnego specjalistę przygotowanego do profesjonalnej pomocy rodzinie w

sytuacji trudnej, ale też refleksyjnego praktyka budującego tożsamość zawodową nowej, bowiem istniejącej zaledwie ponad dekadę, grupy pracowników instytucji pomocy społecznej.

W rezultacie analizy treści rozprawy doktorskiej, uważam, że Pani Sylwia Zubrzycka wykazała się wiedzą teoretyczną oraz umiejętnością prowadzenia pracy naukowej. Rozprawa pt. „Psychospołeczne korelaty kompetencji społecznych asystentów rodzin” przygotowana pod kierunkiem naukowym Pani dr hab. Marty Czechowskiej-Bielugi, prof. UMCS oraz promotor pomocniczej Pani dr Patrycji Zielińskiej spełnia warunki określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1789 z późn. zm.). Na podstawie pozytywnej oceny rozprawy, zwracam się do Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie z wnioskiem o dopuszczenie pracy Pani Sylwii Zubrzyckiej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Z poważaniem,

